

ARK A-12400

T. Künnapas

Õpilaste emotsionaalsest küpsusest

Aratrükk TIIG, TIIP ja TIIR albumist 1934—39.

Tartu 1939.

Eesti
Teaduslik
Seks
Rootsis

Imp. nr. 1849.

Emotsionaalsus on isiksuse omapärasemaid tunnuseid, kuid ühtlasi kuulub ta ka keerulisemate hingeelu nähtuste hulka ja seega valdkonda, mis alles viimasel ajal on jõudmas psühholoogilise ja pedagoogilise uurimise tulipunkti. Seepärast on arusaadav, et siin on praegu palju lahtisi küsimusi ja sageli isegi vasturääkivaid seisukohti. Seda tuleb öelda esmajoones emotsionaalse küpsuse probleemi suhtes, kus isegi pole jõutud veel mitte mõiste üksmeelse piiritlemiseni. Ka pole suudetud selgitada küllaldaselt mõõdupuud, mille abil saaks vaidlematult kindlaks määrata emotsionaalse küpsuse astet. Suured teened on siin mitmel nimekal Ameerika psühholoogil, eriti Mitchell'il, kes on koostanud skaala emotsionaalse küpsuse määramiseks. Seda on hiljem teiste poolt parandatud ja Tartu Ülikooli Psühholoogia Instituudi poolt eestistatud seoses mõne Willoughby testi juurdelisisamisega.

Nimetatud skaala kontrollimiseks, kuivõrd see vastab eesti oludele, korraldati ankeet tütarlaste koolidest Tartu II Gümnaasiumis, II Progümnaasiumis ja II Reaalkoolis 1939. a. veebruaris ja märtsis. Käesolevate ridade ülesandeks ongi tutvustada mõne üksiku mõttega, mida võime teha sellest materjalist ja mis heidab valgust ka õpilaste emotsionaalsele arengule.

Iga meetod avaldab mõju saadud tulemustele, eriti on see kehtiv ankeetmeetodi suhtes. Seepärast peame kõigepealt tutvuma ankeedi endaga. Viimane sisaldab 25 mitmesugust küsimust, mida katseisik peab peale hoolika läbilugemise ja a t a v a l korral rishtiga ära märkima. Ankeedi läbitöötamisel tulevad kõne alla ainult seesugused jaatavalt vastatud küsimused. Täiesti kõrvale jäävad kõik ülejäänud küsimused, vaatamata sellele, kas katseisik vastas nendele eitavalt või andis pooleldi jaatava, pooleldi eitava vastuse, või mille kohta ankeedi vastaja kas ühel või teisel põhjusel ei suuda anda mingit kindlakujulist vastust.

Üheks ankeedi silmapaistvamaks puuduseks on asjaolu, et katseisikud ankeedist endast juba loevad välja, kuidas peab vas-

tama, et saada parimat hinnangut. Selle tulemuseks on, et iga teesklemishimuline end kerge vaevaga „häälestab“ ankeedi korraldaja soovidele. Käesoleva ankeedi puhul on seda väga püütud teha minimaalseks sel teel, et jaatav vastamine küsimustele on hinnatud väga erinevalt ja katseisikule on see ankeedi võti täiesti teadmata. Ankeedi küsimuste väärtus emotsionaalse küpsuse seisukohalt kõigub 0 ja 100 punkti vahel. Täiesti negatiivselt, s. o. nulliga on hinnatud järgmiste küsimuste jaatav vastamine:

Kas Teil on kalduvust palju rääkida sellest, mis Teil on ja mida olete korda saatnud? (5)¹⁾

Kas Teie kardate küsida oma töö eest niisugust tasu, nagu Te enese arvates olete ära teeninud? (13)

Väga madalat küpsust väljendavad küsimused, mille hinnang on 10—11. Need on:

Kas Teie olete õnnetu, kui Teie ei ole kõikide tähelepanu keskuseks? (8)

Kas Teie harilikult leiate vigu inimestel, kellest kõneldakse? (12)

Kas Teile on iseloomulik otsida teiste abi oma probleemide lahendamisel? (16).

Kas Teie valite tegevussuuna selle järgi, mis annab suurimat otsekohest rahuldust Teile enestele? (3)

20-punktilise hinnangu saavutamise jaatava vastusega küsimusele:

Kas Teie muretsete palju selle üle, mida peaksite tegema, kui kaotaksite oma senise teenistuskoha või muu sissetuleku (teenistuskoha mitte omades tuleb endale ette kujutada kõige tõenäosemat reageerimist siis, kui see oleks)? (17)

Pisut kõrgema, kuid siiski veel negatiivse hinnangu andmise järgmiste 30-punktiliste küsimuste vastustele:

Kas Teil tekib otsekohe eelarvamus isiku vastu, kes tuletab meelde kedagi teist, kes Teile ei meeldi? (7)

Kas Teie muretsete palju minevikus tehtud eksituste üle (siin tuleb mõelda otstarbetuid meeleolutsemisi)? (18).

Võrdlemisi lähedale keskpärasele tasemele küünib küsimus, mis hinnatud 40 punktiga:

Kas Teie ütlete alguses „ei“ igale ettepanekule muuta oma harjumusi? (2)

Keskpärasust esindavad küsimused (hinnang 50):

Kas alustate uusi töid, kui see aeg õigusepärast oleks veel vajalik vanade lõpetamiseks? (15)

Kas Teie püüate seltskonnas olles rääkida seal olevate tähtsate isikutega? (25)

Pisut üle selle ulatuvad küsimused, mis on hinnatud 60 punktiga:

¹⁾ Sulgudesse on paigutatud küsimuse järjekorra number ankeetlehel.

Kas tunnete hirmu esinemise eest, kuid suudate siiski valitseda oma häält ning esitada mõtteid loogiliselt? (24)

Kas tunnete end vabana, sundimatuna vastassugupoole juuresolekul? (10)

Küpsust, mis tunduvalt on üle keskmise, näitavad järgmised küsimused (hinnang 70):

Kas Teie keeldute mõtlemast vanadele muredele ja pahandustele? (1)

Kui Teil on mitu tööd teha, kas teete neid ühekaupa nende tähtsuse järjekorras? (20)

Hää hinnangu vääriliseks peetakse jaatavaid vastuseid küsimustele (hinnang 77—80):

Kas saate teha rahulikult plaane mõne tegevuse jaoks, kui sealjuures peate võtma arvesse enese võimalikku surma? (6)

Kas olete kindel oma otsustes, s. t. kui loobute mõnest kavatsusest, siis teete seda täielikult, kui jääte kavatsuse juurde, siis kindlasti, ilma kahetsusega? (11)

Kui Teie satute rasketesse seisukordadesse, kas muudate külmavereliselt oma tegevusplaanid? (14)

Kui Teid tutvustatakse võõras seltskonnas, kas tunnete end vabalt ja leiate kohe sobivaid asju ütelda? (23)

88—90 punktiga hinnatud küsimused näitavad veel kõrgemat küpsust. Need on:

Kas Teie otsustate vaieldavate küsimuste üle objektiivselt, ainult faktide põhjal, jättes kõrvale Teie enese ja teiste subjektiivsed arvamused nende kohta? (19)

Kas Teie valite tegevussuunda selle järgi, mis annab maksimaalset pikaajalist rahuldust kogu küsimuses olevale isikute rühmale? (21)

Kas Teie suudate nõustuda asjaliku arvustusega ja seda kasutada? (22)

Kõrgeimat emotsionaalse küpsuse taset väljendavad küsimused, mis on hinnatud 100 punktiga. Järelikult peab neis peegelduma ka kõige selgemini, mida mõelda emotsionaalse küpsuse all. Nendeks küsimusteks on:

Kas Teie püüate hinnata õiglaselt teiste isikute püüdeid ja saavutusi? (4)

Kas Teie olete tasakaalus ja külmavereline ootamatute raskuste ning hädaohtude puhul ja kas tunnete end võimelisena neist üle saama? (9)

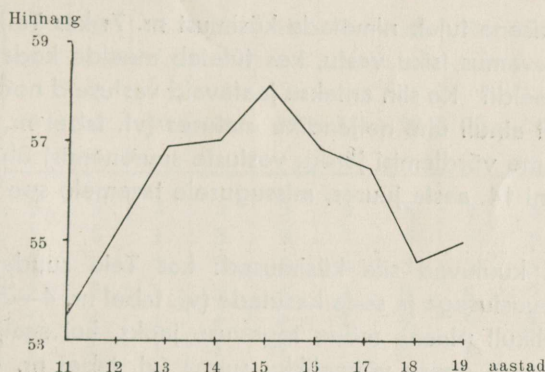
Ankeedi vastajateks oli Tartu II Gümnaasiumi, II Progümn. ja II Reaalkooli üheksa klassi õpilased, kelle koguarv oli 333. Nende vanus ulatub 11 aastast kuni 19 aastani (siin kui ka edaspidi tuleb mõelda alati täisaastaid). Vanusest annab ülevaate tabel nr. 1. Nagu siit selgub, langeb mõlemale äärmisele vanusele, s. o.

Tabel nr. 1. Ankeedi vastajate vanus.

Vanus	11	12	13	14	15	16	17	18	19	Kokku
Arv	7	18	19	30	77	83	66	22	9	333

11 ja 19 aastatele ainult alla 10 vastaja, mispärast need jäävad arvesse võtmata. Huvitaval kombel nende tulemused siiski, nagu näeme hiljem, on sageli täiesti kokkukõlas teiste vanuste tulemustega.

Saadud vastuseid vanuse järgi rühmitades selgitati, mitu protsenti teatud vanuses vastasid ühele või teisele küsimusele. Et aga anda saadud arvudele suuremat ülevaatlikkust ja ühtlasi kergendada arutamist, selleks jaotati nad järgmiselt kümnesse rühma: esimese rühma moodustavad 0—10 protsendilised vastused, teise rühma

Joonis nr. 1. Emotsionaalne küpsus vanuse järele.

11—20, kolmanda 21—30 jne., lõpuks kümnenda 91—100-protsendilised vastused. Vastavaid rühmi väljendati vastavate arvudega 1—10-ni, s. t. esimest rühma 1-ga, teist 2-ga, kolmandat 3-ga jne., kümnendat 10-ga. Kõikides käesolevale kirjutisele juurde lisatud tabelites leiduvaid arve tuleb tõlgitseda nimetatud viisil.

Milleks kujuneb meie õpilaste emotsionaalne küpsus käesoleva ankeedi järgi, selle kohta annab ülevaate joonis nr. 1, mille horisontaalsel teljel asuvad täisaastad ja vertikaalsel vastav hinnang punktides.

Siit näeme, et emotsionaalne küpsus, mis 11-aastastel on ainult pisut üle keskmise (52,12), tõuseb kiiresti kuni 13 aastani, arenedes sealt edasi aeglasemalt kuni 15 aastani. Veel edasi aga algab pea-aegu ühtlane langus, milles erandi moodustab 18. aasta, olles tingitud arvatavasti katseisikute vähesest arvust.

Selline on arengu üldkäik. Edasi võiksid meid huvitada, mis-suguste küsimuste jaatav vastamine aastatega kasvab või kahaneb

või jääb samaks. Nimetame esimesi lühidalt progresseeruvaks, teisi regresseeruvaks ja viimaseid konstantseiks.

Pöörates tähelepanu progresseeruvaile, paistab silma kõigepealt edu suuruselt küsimus nr. 15: kas alustate uusi töid, kui see aeg õigupärast oleks veel vajalik vanade lõpetamiseks? Nooremate vanuste juures vastatakse sellele jaatavalt ainult ühe neljandiku õpilaste poolt (vt. tabel nr. 3—15). Aga alates 14-aastastega tõuseb vastuste arv järsult üle poole, suurenedes veelgi järgmise aastaga kahele kolmandikule ja jäädes vähemate kõikumistega samale tasemele.

Järgmisena tuleb nimetada küsimust nr. 7: kas Teil tekib otsekohe eelarvamus isiku vastu, kes tuletab meelde kedagi teist, kes Teile ei meeldi? Ka siin antakse jaatavaid vastuseid nooremate õpilaste poolt ainult ühe neljandiku ulatuses (vt. tabel nr. 2—7). Ühtlasi märkame võrdlemisi järsku vastuste suurenemist üle poole õpilaste arvuni 14. aasta juures, missugusele tasemele see aga ka jääb püsima.

Edasi kuuluvad siia küsimused: kas Teie suudate nõustuda asjaliku arvustusega ja seda kasutada (vt. tabel nr. 4—22), kas saate teha rahulikult plaane mõne tegevuse jaoks, kui sealjuures peate võtma arvesse enese võimalikku surma (vt. tabel nr. 4—6) ja kas Teie valite tegevussuuna selle järgi, mis annab maksimaalset pikemaajalist rahuldust kogu küsimuses olevale isikute rühmale? (vt. tabel nr. 4—21). Ka nendel kordadel on 14. aasta rohkearvulisemate jaatavate vastuste algusaasta, kuigi siin tõus ise on kahe esimesega võrreldes aeglasem ja väiksem. Samade näidete juures võime aga ka tähele panna, et hiljem osalt 17., osalt 18. aastast alates esineb väike langus. Kõne all olevast kolmest ei saa jätta märkimata suuremaid ebastabiilsusi keskmise küsimuse vastuste juures (vt. tabel nr. 4—6) ja järelikult on põhjust arvata, et nad on vähe usaldatavad. Kõige tõenäosemalt võib see oleneda sellest, et see küsimus oma sisult on õpilastele liiga vähe õigesti efekujutatav ning seejuures liiga fantaasiale apelleeriv.

Progressiivsus tuleb veel nähtavale 23., 10., 5., 12. ja 3. ankeediküsimuse juures (nende sisu vt. eespool lk. 4—5). Mõni nendest, nagu 23., võiks aga juba niisama hästi kuuluda konstantsete hulka.

Regressiivseid küsimusi on ainult kaks. Siia kuulub kõigepealt küsimus: kas Teie muretsete palju selle üle, mida peaksite tegema, kui kaotaksite oma senise toetuse? Siin väheneb vanaduse

kasvades järkjärgult jaatavate vastuste arv (vt. tabel nr. 2—17). Regressiivset iseloomu omab veel küsimus, kas Teie muretsete palju minevikus tehtud eksituste üle, kus alates 15. aastast algab püsiv vastuste madalam faas, mis moodustab ühe kolmandiku samaealistest.

Kõik ülejäänud küsimused kuuluvad konstantsete kategooriasse. Osa nendest on ideaalselt stabiilsed, nagu nr. 8 (vt. tabel

Tabel nr. 2. Vastused negatiivsetele küsimustele.

Küsimuste number	5	13	8	12	16	3	17	7	18	
Punktid										
Vanus	0	0	10	10	10	11	20	30	30	Keskmine
11	2	5	1	2	3	6	8	1	6	14,59
12	1	6	1	3	3	7	6	4	5	14,92
13	3	3	1	3	4	6	5	3	5	14,73
14	4	5	1	5	4	7	3	6	6	14,56
15	3	4	1	4	4	7	5	5	4	14,52
16	2	6	1	4	5	7	6	6	4	14,56
17	2	4	2	5	5	8	6	5	4	14,59
18	4	5	1	6	3	8	3	7	4	14,10
19	5	6	1	4	2	8	4	5	3	12,58
11—13	2	5	1	3	3	6	6	3	5	
14—16	3	5	1	4	4	7	5	6	5	
17—19	4	5	1	5	3	8	4	6	4	

nr. 2—8) ja nr. 4 (vt. tabel nr. 4—7). Teise osa juures esineb nagu teatav sümmeetria, kus rohkearvulisemaid vastuseid ilmame keskmiste aastate juures, kuna vanuse langedes või kasvades vastuste arv muutub väiksemaks, nagu küsimused nr. 9, 14 ja 16. Lõpuks kolmanda, suurema osa moodustavad küsimused, mille kohta on raske midagi iseloomustavat leida.

Pöördudes tagasi meie õpilaste emotsionaalse arengu üldisele vaatlusele, ei saanud jääda kellelegi kahe silma vahele, et peale 15. eluaastat arengu joon langeb küll aeglasemalt tõusust, kuid järjekindlalt. Seda vastuolulisemaks see muutub, mida rohkem tuletame meelde, et noored aastate suurenedes muutuvad küpsemateks juba iseenesest, ainult selle tõttu, et nad saavad vanemateks. Seepärast on meil põhjust oodata, et ühes üldise küpsemisega muu-

tub küpsemaks ka emotsionaalsus ilma mingisuguse juhusliku või tahtelise kõrvalmõjuta ei enda ega teiste poolt. Eespool toodud emotsionaalsuse üldisest arengust aga selgub, et ta ei ole peale teatud aastate kättejõudmist mitte ainult pidurdatud, vaid muutub isegi nagu vähem küpseks. Neid põhjusi analüüsid tundub, et koolis ei pöörata küllaldast tähelepanu noorte emotsionaalsele arengule ega selle kujundamisele, kuigi see on üks osa ja pealegi mitte kõrvalise tähtsusega osa inimesest, ja seega pole üldse emotsionaalsuse arendamine vähese tähtsusega osa kogu inimese kasvatamisest.

Kui see nimetatud põhjus oleks ainsaks, siis peaksime emotsionaalse arengu kõrval märkama seisakut ja nimelt aasta juures, kus lõpeb loomulik arenemine. Kuid seisaku asemel seisab meie silmade ees tagasilangus. Seepärast peame selle eest tegema vastutavateks ka teisi asjaolusid. Käesolevates ridades vaatleme lähemalt ainult ühte nendest põhjustest ja nimelt, kas antud ankeedi küsimused on küllalt kohaselt valitud ja kas on põhjust arvamiseks, et nad ühelt või teiselt seisukohalt ei täida rahuldavalt oma ülesannet. Loomulikult võib olla selle kõrval veel teisi põhjusi ja ongi, kuid see jääb välja meie ülesandest.

Ankeet sisaldab mitmesuguse väärtusega küsimusi amplituudiga 0—100. Emotsionaalse küpsuse seisukohalt võime neid liigitada kolme ossa: 1) negatiivsed, 2) indiferentsed ja 3) positiivsed.

Esimeste all tuleb mõelda küsimusi, millele vastavad jaatavalt madala emotsionaalse küpsusega inimesed. Nende hinnang on väga madal, kõikides 0—30. Ideaalselt negatiivseks peaksime pidama kaht 0-ga hinnatud küsimust (nr. 5 ja 13), mis kujutavad enesest seega nagu emotsionaalse küpsuse täielikku vastandit. Tabel nr. 2 annab täieliku ülevaate siia kuuluvatest küsimustest ja nendele antud vastuste arvust.

Indiferentsete hulka võime paigutada küsimusi, mille hinnang ulatub 40—70 ja mis peavad moodustama selle osa, millele tavaliselt vastavad keskpärase emotsionaalse küpsusega inimesed. Tabel nr. 3 tutvustab meid nendega.

Positiivsete ossa kuuluksid ainult kõrgema, s. o. 77—100 punkti ulatuva hinnangu osaliseks saanud küsimused, sest et on tähele pandud Ameerika katsetes, et nendele vastavad harilikult kõrgeima emotsionaalse küpsuse saavutanud inimesed. Nendega tutvustab meid tabel nr. 4. Nii kuuluvad ankeedi 25 küsimusest esimesse üheksa, teise seitse ja kolmandasse jällegi üheksa.

Mis puutub üheksasse negatiivsesse küsimusse, siis on arusaadav, et nad peaksid olema ühtlasi regresseeruvad, s. t. vastuste arv nende peaks alatiselt vähenema vastavalt emotsionaalse küpsuse suurenemisele ja aastate kasvamisele. Silmates tabelit nr. 2¹⁾ näeme, et regresseeruvaid negatiivseid küsimusi on ainult kaks: nr. 17, mis hinnatud 20 punktiga, ja nr. 18, mis hinnatud isegi 30 punktiga. Ülejäänud seitse on kas konstantsed või progressiivsed. Nende hulka kuuluvad koguni mõlemad nn. ideaalsed negatiivsed küsimused. See näitab selgesti, et suurem osa negatiivsetest küsimustest ei täida oma ülesannet ega suuda tähistada inimesi, kes madalama emotsionaalse küpsusega. Eeskätt on põhjust kahtlusteks kõikide siia kuuluvate progressiivse iseloomuga küsimuste suhtes. Mõtleva paneb meid eriti küsimus nr. 5, millele peame ankeedi alusel juurde kirjutama samal ajal kaks vasturääkivat omadust: ühelt poolt on ta ideaalne negatiivne, teiselt poolt aga progressiivne.

Nähtavasti on see tingitud sellest, et siakuuluvatest mittekohased küsimused väljendavad tunnuseid, mis on mitteolulised madalama emotsionaalse tasemega inimestele. Nii on nende küsimuste ülesandele vastavus juhuslik, andes mõnikord isegi tulemusi, millel on vaidlematult omane progressiivsus. Tüübiliseks näiteks on siin küsimus, kas Teil on kalduvust palju rääkida sellest, mis Teil on ja mida olete korda saatnud (nr. 5). See omadus on nähtavasti mitteoluline emotsionaalse küpsuse seisukohalt, mille all mõeldakse eeskätt tasakaalukust ja külma vere säilitamist ootamatutes raskustes ja ohtudes ning objektiivsust, ja seetõttu võib olla side küpsuse madalama astmega juhuslik, olles vahest rohkem seotud inimese kalduvusega üldse rohkem rääkida. Ka võib olla siin veel põhjuseks asjaolu, et Ameerika olud on erinevad meie omadest; mis on seal kehtiv, see kõik ei kehti siin samaväärselt.

Indiferentsete kohta võime julgesti öelda, et nad on tunduvalt sobivamad eelmistest. Tabelist nr. 3 näeme, et seitsmest küsimusest viis on konstantsed, s. t. seesugused, nagu meie ootame. Ainult nr. 15 ja nr. 10 suhtes võiks tekkida mõnesugune kahtlus (vt. tabel nr. 3). Esimese puhul näit. seetõttu, et siin on jaatavate vastuste progress kõige suurem kogu ankeedi ulatuses, ja vähe ootamatult leiame seesuguse küsimuse siin, ennemini sobiks ta järgmisse rühma.

Positiivsetest täidavad hästi oma ülesandeid küsimused nr. 6,

¹⁾ Selgemalt tuleb see nähtavale tabeli alumises osas, kus andmed on kokku võetud 3 aasta kaupa.

21, 22 ja 23. Eriti tabel nr. 4 alumises osas, kus andmed on esitatud 3 aasta kaupa kokkuvõetult, paistab silma nimetatud küsimuste progressiivsus. Suurimaks puuduseks on siin, et nende hulgas puuduvad mõlemad küsimused, mis ankeedi võtmes hinnatud kõrgeimalt, s. o. 100 punktiga. Need on küsimused nr. 4 ja nr. 9. Nendest esimene on huvitav oma ideaalse stabiilsuse poolest kui ka selle poolest, et seda küsimust on kogu ankeedis kõige rohkem

Tabel nr. 3. Vastused indiferentsetele küsimustele.

Küsimuste number	2	15	25	10	24	1	20	
Punktid								Keskmine
Vanus	40	50	50	60	60	70	70	
11	3	2	1	5	8	5	8	61,25
12	2	4	1	5	6	7	6	61,29
13	1	3	1	7	6	3	7	61,43
14	3	6	2	8	7	4	8	59,47
15	2	7	2	7	5	4	6	59,09
16	3	7	1	8	6	3	8	59,17
17	4	6	2	8	7	5	7	58,97
18	3	8	2	8	6	3	4	57,35
19	2	7	2	9	9	5	8	60,00
11—13	2	3	1	6	7	5	7	
14—16	3	7	2	8	6	4	7	
17—19	3	7	2	8	7	4	6	

vastatud. Igas klassis leidub ainult paar õpilast, kes jätsid selle küsimuse vastamata, nagu selgub ka tabelis nr. 4. — 4 all märgitud alalistes kümnelised hinded. Järelikult teiste inimeste püüete ja saavutuste õiglaselt hinnata tahtmine ei ole oluline väljendus emotsionaalse küpsuse kõrgeimale astmele. Teine küsimus, kas Teie olete tasakaalus ja külmavereline ootamatute raskuste ning hädadohtude puhul ja kas tunnete end võimelisena neist üle saama, äratub tähelepanu oma sümmeetrilise kujuga, mis algul tõuseb, kuid 16. aasta järele jälle hakkab langema (vt. tabel nr. 4—1). Analüüsimisel selgus, et seda langust põhjustas kriitilise võime areng enda suhtes, millise arengu kiirem periood langeb ühte sama aastaga. Seepärast muutub arusaadavaks, et vanemate klasside õpilased ei saa seda küsimust enam liiga kergelt võtta. Ka võib olla

siin teiseks kaasnähtuseks isiklikud kogemused, mis jällegi vanematel õpilastel on rikkalikumad. Neil on olnud rohkem juhtumeid, mis on suutnud juba osaliselt purustada illusiooni, nagu suudaksid nad väga hästi olla igas olukorras tasakaalukad ja külmaverelised. Järelikult kõne all olev küsimus kuulub küll emotsionaalse küpsuse oluliste tunnuste hulka, kuid samal ajal võib ta oleneda veel paarist teisest faktorist. Selline tunnuste kahe- või enamtäheenduslikkus võib vähendada veel mõne teisegi küsimuse tõelist väärtust.

Tabel nr. 4. Vastused positiivsetele küsimustele.

Küsimuste number	6	11	14	23	21	19	22	4	9	
Punktid										
Vanus	77	77	80	80	88	90	90	100	100	Keskmine
11	1	6	3	1	3	1	3	10	2	89,43
12	4	4	3	4	3	1	3	10	5	89,19
13	2	6	6	5	4	2	4	9	6	88,36
14	6	7	4	5	6	3	5	10	7	88,10
15	4	7	6	5	6	3	6	10	6	88,02
16	4	6	6	5	5	3	6	10	7	88,43
17	5	7	6	5	5	3	5	10	6	87,77
18	2	6	4	5	5	2	5	10	5	88,77
19	6	4	2	5	3	2	6	10	4	88,43
11—13	2	5	4	3	3	1	3	10	4	
14—16	5	7	5	5	6	3	6	10	7	
17—19	4	6	4	5	4	2	5	10	5	

Kokku võttes võime ütelda, et on põhjendatud arvamus, et üks osa ankeedis esinevaid küsimusi ei ole küllaldase sobivusega ja ei saa neid alati ühetähenduslikult tõlgitseda. Seega ei täida nad meie oludes oma ülesandeid rahuldavalt, nii et tuleks otsida nende asemele kohasemaid või vähemalt muuta nende hinnangut vastavalt meie inimeste struktuurile. Kõigepealt on see kehtiv äärmiste hinnangute puhul. Suhteliselt kõige efektiivlikum tuleb olla siiski väga madalalt hinnatud, s. o. negatiivsete küsimuste suhtes. Siin on nähtavasti kõige rohkem juhuslikkust. Ka jääb antud ankeedi koostamisest arusaamatuks, miks üks küsimus on hinnatud 10, järgmine väärtuselt aga 11 punktiga, või üks 88, teine 90-ga. Seepärast

vajab antud ankeet enne tarvitusele võtmist revisjoni. Selle kõrval aga ei tohi unustada, et suurem osa küsimusi on siiski väga väärtuslikud, ja peale mõningaid väiksemaid parandusi ning eesti oludele kohandamist omame selle ankeetmeetodi näol uut väärtuslikku abinõu inimeste-tundmise ning kasvatuse teenistuses.

On arusaadav, et küsimused avaldavad mõju tulemustele ja seega ka eespool toodud meie kooli õpilaste emotsionaalset arengut väljendavale kõverale (vt. lk. 70). Kuid samasuguse arusaadavusega järeldeb eespool nimetatust, et see mõjustamine ei ole nii suur, et suudaks annulleerida tulemusi. Kõige rohkem on ta mõjustanud kõverjoone langust peale 15. aastat, mille asemel on põhjust oodata selle püsima jäämist või halvemal juhtumil tunduvalt aeglasemat langust.